

Josefina Piquet durant la seva xerrada

La nena del 36. Un silenci convertit en paraula

Josefina Piquet, coordinadora de l'associació Les Dones del 36

Vull començar la meva exposició amb un fragment del llibre de la Montserrat Roig Els catalans als camps de concentració nazis que diu: *La nostra tasca, la dels periodistes i la dels escriptors, dels artistes, és aclarir les zones fosques de la memòria col·lectiva dels nostres pobles; restituir-los la part heroica que els republicans exiliats van tenir en la lluita heroica i sagnant dels pobles lliures contra el feixisme.*

També citaré unes paraules de Vallejo Nájera que es podien llegir a la presentació de l'exposició "Les presons de Franco": *Inductores y asesinos sufrirán las penas merecidas. La de la muerte, la más llevadera. Unos padecerán la inmigración perpetua lejos de la madre patria a la que no supieron amar.*

Aquest últim comentari m'indigna i evidentment no hi estic d'acord, perquè els meus pares i jo ens vam haver d'exiliar, però la seva terra l'estimaven molt. I fins que van morir la van estimar, i a mi també em van inculcar aquest amor. Teníem els peus a França però el cor es va quedar a Catalunya. I potser perquè estava tan lluny de casa, l'enyorava, i no només la meva terra, també el meu barri, Sarrià, els meus avis, els meus tiets i la meva llengua durant els onze llargs anys d'exili.

Vaig néixer a Barcelona el 24 de novembre de 1934 al núm. 56 del carrer Major de Sarrià, filla del Josep i de la Conxa. Era l'única filla, l'única néta, l'única neboda d'una família humil. Tots els homes eren paletes. I jo, una nena molt estimada i feliç fins als dos anys. Però a partir del 18 de juliol del 1936 em vaig convertir en una nena trista, que no entenia res del que passava. Una guerra em va robar la infantesa i em faria perdre tot allò que tenia: la meva casa, part de la meva família i, sobretot, fins fa pocs anys, la meva autoestima.

Els dos primers anys de la meva infantesa, al pare, per qüestions de feina, li va convenir treballar a les ordres d'una família molt important que tenia a Sarrià un palauet, que avui és el Centre Cívic Casal de Sarrià, un palauet, amb un gran parc, que abans era propietat de la família d'Eduardo Conde. Avui encara hi ha les mateixes palmeres i està dividit en els jardins de la Vil·la Sicília i Vil·la Amèlia.

El pare tenia cura dels dos cavalls pura-sang d'aquell senyor, Talisman i Jaranero, la mare estava al servei de la casa, i la Josefina, que tenia dos anys, corria feliç per aquells jardins preciosos.

Esclata la guerra

El 18 de juliol de 1936 esclata la guerra i anem a viure a casa dels avis. Em vestien com una nina (era la moda de la Shirley Temple) i de sobte, em posen un uniforme de miliciana. Per què? Perquè en aquell temps, la mascota del bàndol republicà eren nens vestits de milicians amb la bandera republicana. El meu pare era de la CNT, i quan anava al Centre Obrer, al carrer Iborra, agafava de la mà la seva nena vestida de miliciana.

Més tard vaig veure com els homes de casa desapareixien. El pare i els

tiets van marxar al front d'Aragó amb la Divisió Durruti. Però a la nena de dos anys, no li van explicar res, i vaig pensar que el pare m'havia deixat, i va néixer dintre meu un sentiment d'abandó. Per què us dic això? Perquè veieu la transformació d'una nena feliç a una adolescent traumatitzada. Els nens no han declarat mai cap guerra. Són les víctimes innocents dels conflictes que els grans no saben resoldre. Són molt fràgils i vulnerables. No tenen encara criteri i no saben què està passant. Veuen la realitat a través de les emocions, una realitat gairebé sempre deformada. La infància és una època molt determinant en la formació d'una persona i a mi me la van robar.

Si tens dos anys i veus que els teus pares estan preocupats i fan mala cara, el primer que penses és que és culpa teva i que ja no t'estimen. Vaig viure molts anys amb aquesta sensació i un altre sentiment: el de culpa. Llavors, em vaig convertir en una nena callada, que procurava no fer soroll: com deia la meua mare, em vaig convertir en una ombra per la casa.

Esclata la guerra. No oblideu que aquell cop d'estat no tenia cap justificació. Eren uns pocs rics i poderosos que es van aixecar en contra d'un govern legalment constituït per unes eleccions democràtiques. Jo era molt petita, i recordo poques coses, però sé que es va passar molta fam. Potser els que vivien als pobles tenien un hort per cultivar, però aquí a la capital no. M'han explicat que als balcons hi havia testos amb tomaqueres; plantaven verdura. Això us sonarà raro perquè avui estan adornats de flors, però en aquell temps... I qui més podia tenia una gàbia amb una gallina per tenir algun ou. Avui, quan obrim la nevera, a vegades ens queixem: *altra vegada el mateix formatge, el mateix pernil dolç... Penseu que en aquell temps ni neveres, ni pernil dolç, ni formatge!!! Res.*

La mare i la tieta se n'anaven cap a Tarragona a buscar menjar. I com que en arribar a l'entrada de Barcelona et registraven i et feien deixar tot el que portaves, se les havien enginyat per fer una doble faldilla on posaven les ametlles, les avellanes... I quan arribaven a casa (jo ho recordo molt bé), treien un fil que era només una cosa embastada i allà queia. A mi em feia una gràcia! Perquè llavors jo ajudava a collir les ametlles i les avellanes. Això era molt trist i realment allò no alimentava tota la família.

Els refugis de Barcelona

Després van venir els bombardeigs. Quan sentíem les sirenes, a mi m'embolicaven amb una manta i em portaven a uns camps, allà a Sarrià. Anàvem molt a una finca que es diu Can Ponsic. Però si no hi arribàvem a temps, perquè els avions ja els teníem a sobre, a mi m'embolicaven amb un matalàs i em posaven a un racó, tocant a la paret. I aquella sensació d'ofec, us ho asseguro, encara la recordo ara. I dintre meu va néixer un altre sentiment: la por i el terror als bombardeigs.

Les notícies del front no eren bones... anàvem perdent la guerra... L'àvia, atemorida pels bombardeigs, deia que ja no resistia un dia més a Sarrià, que tenia molta por i que se'n volia anar a l'estació de Sant Gervasi, perquè sabia que hi havia gent que s'estava refugiant allà. Vam agafar dos matalassos i una cadira i ens vam instal·lar a l'andana de l'estació del metro.

Allà hi vivia força gent. I, quan se sentien les sirenes, baixava per les

Josefina Piquet, la nena del 36

escales una allau de persones que venia només al moment del bombardeig. Però nosaltres no. Vam estar allà uns dies instal·lades. I el tiet Miquel, que tenia 12 anys, era el que feia d'enllaç des del refugi fins a casa on hi havia l'avi, que es va negar a venir al metro. L'avi Bernabé va dir que ell no es ficava en un forat, que si havia de morir, moriria a casa. Però que ell miraria de fer una mica de menjar per a la seva família. I el tiet Miquel cada dia anava a Sarrià a buscar aquella olla que l'avi havia preparat, que eren quatre lleties que flotaven en un líquid. Era l'únic àpat que fèiem al dia. El tiet agafava aquella cassola que l'avi li donava ben calenta. Però quan ja hi podia posar la mà a dintre, que ja no s'escaldava, diu que robava menjar a la seva família. Fa poc temps el tiet Miquel em va regalar el seu diari i uns dibuixos de tots els seus records de la guerra. Un tresor per a mi perquè hi he trobat moltes peces que em faltaven per completar el "puzle" de la història de la família. Em va explicar moltes coses que no sabia i em va confessar: "*Nena, tu saps quin remordiment tinc de pensar que jo havia robat menjar a la meua família?*". Pobre tiet! Ara té 80 anys i encara no s'ho ha perdonat!

El 24 de gener de 1939, el meu pare va baixar del front sabent que la guerra ja estava perduda i que no podia tornar a Sarrià perquè era un home molt compromès amb el sindicalisme. Tenia informació de l'avanç de les tropes feixistes i el que feien amb la gent que havia perdut la guerra. Com que temia per la seva vida i la de la seva dona i filla, va pensar que havíem de marxar a l'exili. Ell tampoc podia marxar sol i deixar-nos, perquè sabia que quan entraven a casa d'un republicà compromès i no el trobaven, agafaven la família. Per això a les presons d'en Franco heu vist que hi havia moltes dones que no havien fet res, però que van estar empresonades perquè no van trobar el familiar que buscaven.

Jo ara ja tenia cinc anys, era més gran, i m'adonava de les coses. El pare va aparèixer al metro i no el vaig reconèixer perquè portava barba, vestia de soldat i tenia aquell aspecte de l'home que ha patit. Arribà allà, derrotat, a buscar la Conxa i la seva nena. L'àvia li va dir: *Mira Josep, llévate a mi hija Concha, pero a mi nieta no te la lleves*. Aquell estira-i-arroña entre el pare i l'àvia... i finalment el meu pare m'arrenca dels braços de la meua àvia i marxem cap a l'exili.

Quina pena, l'àvia no l'he tornat a veure més, perquè va morir mentre érem a l'exili. Jo, aquella escena, la recordo molt bé. Va ser molt trist, tothom plorava. Vam anar a casa a buscar l'imprescindible: un paquet i una manta. Vam pujar a un camió i vam marxar cap a Figueres.

Els terribles bombardeigs de Figueres

Finals de gener de l'any 39; el pare se'n tornà al front perquè creia que encara hi havia alguna cosa a fer. La consigna era "resistir". Li va dir a la mare que l'esperéssim a Figueres, que tornaria a buscar-nos, però que si entraven les tropes feixistes ens n'anéssim cap a França, que ja ens trobaríem a la frontera; que ell es reuniria amb nosaltres des d'on estigués.

Jo ara em poso a la pell de la meua mare i penso: "pobra dona, com es devia sentir?". Havia deixat tota la seva família, la seva casa, la seva terra, i se'n anava a l'exili amb la pena d'haver perdut la guerra. Sí que és veritat,

els que anaven cap a França sabien que era una república i potser encara tenien l'esperança que els acollirien bé. Després, ella no sabia on estava el meu pare, si era viu, si era mort, si estava ferit. Figueres va patir molts bombardeigs i la mare i jo anàvem a un refugi que estava a prop, però aquell dia, no hi vam arribar a temps. Quan ja ens hi acostàvem vam veure que no engolia tota la gent que volia entrar-hi. Cada dia a Figueres hi havia més gent que venia d'altres províncies d'Espanya, gent que fugia, que sabien què passava quan entraven les tropes franquistes.

Ja queien les primeres bombes i ens vam anar a protegir a una casa. Recordo que allà estàvem a una mena de pati interior molta, molta gent. Hi va haver un bombardeig terrible, una bomba va caure a la casa del costat i la nostra es va enfonsar. De l'ona expansiva vaig sortir disparada, i vaig anar a parar a un forat on, per sort, una porta em va protegir. Em vaig quedar atrapada sota la runa.

Mireu, han passat 64 anys, us asseguro que ho recordo com si fos ara. Estava en aquell forat, a les fosques, em sentia *apretada* amb una cosa sobre meu que no podia apartar (la porta), no podia respirar de la pols que s'aixecava, no podia empassar la saliva, els ulls em coïen, i a més estava sola. Jo creia que estava sola.

Però de seguida vaig sentir crits i gemecs: era la gent que estava allà atrapada. I llavors jo també vaig començar a cridar la meva mare. No puc precisar quanta estona vaig estar sota les runes; no ho sé. Igual podrien ser quinze minuts que una hora o més. Quan vaig sentir unes persones que removien les runes, vaig saber que m'havien localitzat.

Quan van aixecar la porta, i em van treure d'aquell forat el que vaig veure també ho tinc tan clar! Primer, de la casa només en quedava una paret, un gran núvol de pols, i dos homes enfarinats que a mi em van recordar el forner de Can Foix, a Sarrià. Penseu que tenia cinc anys i que els nens en aquell temps ni tenien televisió ni veien pel·lícules. Així com els meus néts ja saben què és un bombardeig, què és que s'enfonsi una casa perquè amb les imatges han rebut molta informació, jo allà no sabia què m'havia passat, no entenia com havia entrat a una casa i sortia d'aquella manera. I sobretot, i el més traumàtic, és el xoc emocional que a mi em va representar veure que aquelles persones que jo sentia gemegar, estaven allà. Vaig veure els primers ferits i morts de la guerra i només tenia cinc anys. En aquell moment, crec que de manera inconscient, vaig fer un vot de silenci que he anat arrossegant fins als 55 anys. No parlar i no recordar; és com fer-te la il·lusió que allò no ha passat. Va ser un error. El que hagués hagut de fer és expressar les meves pors, fer preguntes, però m'ho vaig quedar tot per mi i em vaig quedar incomunicada, sense permetre que la meva mare em consolés i m'expliqués. El silenci es va convertir en una presó invisible.

Vam buscar la mare i la vam trobar. Ella s'havia quedat al pati. Estava allà a terra. Vaig pensar que havia envellit de cop. Els cabells tots blancs. I, com s'assemblava molt a la seva mare que havíem deixat a l'estació de Sant Gervasi, vaig pensar: "Mira, és la meva àvia". Tenia la cara plena de sang, però no va ser res, només una petita ferida. Tot i així, com que no sabia què tenia i va veure que jo no reaccionava, que estava paralizada pel terror

Llibre que recull les activitats de l'associació Les Dones del 36

dels moments que havia viscut, vam anar a l'hospital de Figueres. Allà van tornar els avions. Per això dic que els bombardeigs venien molt seguits. Hi havia tants ferits que no ens vam quedar. Fora vaig veure un camió amb dues fileres de peus. Vaig pensar: "mira que ben col·locadets que estan". Eren morts!

La mare, en aquell moment, va decidir que no esperàvem ni un dia més a Figueres i que havia arribat el dia de marxar cap a França. I m'imagino que també va ser aquell el moment en què vaig començar el meu particular vot de silenci en protesta per la guerra que m'havia canviat la vida i vaig quedar presonera de les meves emocions.

Sempre dic que la meua guerra no era la mateixa que la dels meus pares. Què sabia jo de la República? Res. La meua era una altra guerra: era la del desconcert, de les pors, del dolor, de les humiliacions a l'exili, de les llàgrimes... Era la guerra dels sentiments.

Camí cap a l'exili

Els primers dies de febrer del 39, la Conxa i jo, el paquet i la manta, comencem el camí de l'exili. L'heu vist en molts reportatges: riades i riades de gent. A més tingueu en compte que era el febrer del 39, un hivern molt dur aquell any. Vam passar a peu els Pirineus... Hi havia tres vies grans. Nosaltres vam agafar la de la Vajol. Vam haver de fer nit per aquells camins plens de neu, amb aquella manta. Jo recordo que hi havia gent que, si podia, encenia petites fogueres per escalfar-se.

Aquest camí el vam fer juntament amb dos soldats que vam trobar a l'hospital de Figueres i que, en sortir i venir els bombardeigs, un d'ells em va protegir amb el seu cos. I vam començar el camí junts. Recordo que estava tan cansada, que a vegades la mare em pujava a l'esquena. Ens tapàvem amb la mateixa manta. Jo mirava enrere i veia aquella riuada de gent, com un formigueig de persones de totes les edats...

I quan la mare veia algun soldat més endavant, em deixava i se n'anava corrents (no sé d'on treia les forces) per preguntar notícies del pare. Clar, era molta casualitat que aquell soldat el conegués. I per a mi, la imatge de la meua mare drete allà en aquell camí, esperant que jo m'acostés a ella, era una imatge... patètica. A la mare li queien les llàgrimes. No deia res. M'estava esperant. Pobra dona. Devia pensar que el seu marit estava mort o ferit.

També recordo com encara venien els avions alemanys; ens perseguïen. Vosaltres enteneu per què, a tota aquella gent que anava fugint cap a l'exili, encara havien de venir a perseguir-nos, a metrallar-nos? Cada vegada que sentíem els avions... que eren dos o tres, jo m'espantava molt. Tothom corria i s'amagava als marges del camí... Tothom estirat.

Quan ja havien passat els avions, doncs mira, a reunir-se i continuar el camí. Molts quedaven allà, ferits o morts. Heu vist més d'un nen o nena caminant sol, fent aquell camí. Caminant sol o perquè s'havia perdut o perquè la persona que l'acompanyava havia estat ferida o morta.

Jo recordo també la mà de la meua mare. Una mà que m'apretava i em feia mal. I molts anys, molts anys després, un dia quan li preguntava, em

deia: *tenia tanta por que t'escapessis, nena, tanta por a perdre't, que jo per això t'agafava tan fort.*

Jo ja us he dit que havia fet un vot de silenci. Després del bombardeig de Figueres, diu la mare que vaig quedar com muda. Només trencava el silenci per queixar-me quan tenia fred, quan tenia gana, quan estava cansada i, sobretot, quan tenia por. I una de les vegades que tenia gana un d'aquells soldats va dir: *Mira, allà lluny veig una masia. Aniré a veure si em donen una mica de menjar, encara que només sigui per a la nena.*

Ara també us vull dir una cosa, perquè us situeu. Imagineu-vos totes aquelles persones que anaven cap a l'exili que havien passat la guerra, uns a la rereguarda, altres al front, gent que havia patit tant. Sempre poso aquest exemple: quan vosaltres aneu a esquiar, se suposa que esteu ben alimentats i ben equipats i segur que encara passeu fred. Ara imagineu aquella pobra gent que havia passat tanta gana, mal equipats, molts amb espardenyes, passant a peu els Pirineus, amb neu. Això era terrible.

El soldat que va anar a buscar menjar per mi, tardava. Van tornar a venir els avions i l'altre company va anar a buscar-lo. A pocs metres d'allà va trobar el seu amic mort per una bala d'aquells avions alemanys. Us asseguro que en aquell moment vaig tenir el sentiment que també era culpa meva. Per dir-ho d'una manera poètica aquella nena tan feliç s'havia perdut pels camins de la guerra i de l'exili. Perquè jo no he tornat a ser mai més la mateixa. Aquella nena vestida com una nina es va quedar jugant als jardins del palauet de Sarrià.

A la frontera

Per fi, després de tantes calamitats, vam arribar a la frontera. La mare es resistia a passar perquè volia veure si hi trobava el pare. Però els gendarmes aviat ens van fer passar. Recordo les primeres paraules en francès: *allez, allez.*

Vam creuar la frontera. Ens van reunir en un lloc. Recordo que em van donar un got, crec que era llet calenta. Ens van atendre unes infermeres. Després ja no. La meua mare m'ha explicat que ens van fer pujar unes 50 persones a un vagó de bestiar a l'estació de Le Boulou.

La meua mare tenia molta pena de pensar que si s'allunyava de la frontera, com podria trobar algun dia en Josep? De tota manera, a través de la finestreta, allà lluny, veia la silueta dels Pirineus i això la tranquil·litzava una mica, perquè pensava que no anàvem a l'interior de França. Efectivament, vam anar seguint els Pirineus i ens van deixar a Lescar, un poblet que llavors tenia 900 habitants i que ara és una ciutat de 10.000 persones, als Pirineus Atlàntics, a 8 kms. de la seva capital, que és Pau. Ens van portar a una granja, on a l'estable van posar una mica de palla a terra. Érem cinquanta persones, dones, criatures i gent gran.

L'arribada a França

Ja estàvem a França, ja estàvem sota cobert. La mare va veure, en entrar a la granja, que hi havia un restaurant. I com que sabia que si tenies feina o família no anaves als camps de concentració, va pensar que tan bon punt

es fes de dia, aniria allà a demanar feina. Però mentrestant, aquella nit va venir un senyor amb un cavall, un carro i una nena. Va venir amb unes gerres de llet i unes quantes mantes, poques. Us explicaré més endavant com he trobat i conegut aquesta nena. Es diu Marie Bidou. Ella també m'ha explicat moltes coses i m'ha escrit una carta preciosa amb tots els seus records d'aquella nit.

Al matí, la mare va anar a aquell restaurant i la propietària, una dona gran, Madame Capdevielle li va donar feina. En una situació normal m'hagués anat refent, perquè tenia una cadira, no passava fred, la mare de tant en tant em donava menjar i la veia tot el dia rentant plats. No podia servir al restaurant perquè no sabia francès però amb Madame Capdevielle si que s'entenia bastant bé perquè parlava el "patois" d'aquella regió, molt semblant al català. Un dia li va dir a la mare: *Madame Conchita, aquesta nena aquí no hi pot estar. Pot prendre mal en una cuina tan petita, sobretot en els moments de servir els menjars. Es pot cremar, es pot tallar, i si s'escapa? No sabrà tornar perquè no parla francès.* La mare va entendre de seguida la indirecta: *la nena aquí fa nosa* I van afegir: *Miri, per protegir la nena creiem que el millor és que vostè la tingui tranquil·lament a l'habitació. Vostè sap que d'allà no s'escaparà i estarà segura.* I amb tota la pena del cor, la mare em va haver de tancar amb clau a una habitació: un altre tipus de presó.

L'habitació tenia dos metres per tres. Hi havia un llit de ferro, una taula, una cadira i un pot amb tapa, que els francesos en diuen *pot de chambre*, on feies les necessitats, i una finestra tan alta que no podia veure el carrer. Només entrava la llum i el fred era terrible.

Quan de matinada, vaig veure que la mare sortia per anar a treballar a la cuina i a mi em tancava amb clau, recordo el disgust, plorant, picant a la porta i demanant *per què, per què?* La mare va tornar a entrar i m'ho va explicar, però no em va convèncer. Jo vaig pensar que quina de grossa en devia haver fet perquè em castiguessin d'aquesta manera, tancant-me amb clau a l'habitació. I jo continuava creient que tenia la culpa de tot el que em passava. Quant temps vaig estar en aquella habitació? Tres mesos. Són molts mesos. Són molts dies. I moltes nits.

Sentia nens i nenes que jugaven al carrer. M'hagués agradat veure'ls però no podia. La finestra era massa alta. Estava sola i només esperava les vegades que la mare venia a portar-me el menjar. I al vespre, em venia a posar al llit. Però jo no volia dormir. Tan bon punt tancava la porta, altra vegada amb clau, jo baixava del llit. I em posava allà terra asseguda en un racó, encongida, esperant que la mare tornés, fins de matinada. I em direu, per què? Si feia tan fred en aquella habitació, si no hi havia calefacció, si era de nit, si el millor és que dormissis tapada. Sabeu per què no volia dormir? Perquè durant la nit em perseguien els malsons del bombardeig de Figueres i tornava a somiar i a reviure tot el que havia viscut: aquells ferits, aquells cossos mutilats, aquells morts, i el camí de l'exili. I com que jo no volia patir, perquè quan somies és com si ho tornessis a viure en el present, per això em resistia. Us puc dir que tota la meva infantesa m'he resistit a dormir. I després he anat seguint amb aquest mal hàbit, i ara jo dormo només quatre o cinc hores. No passa res. Són relíquies d'aquell temps.

Mentrestant, als senyors Capdevielle sí que els hem d'agrair que es preocupessin de buscar el pare. Li van demanar a Madame Peré, responsable de la centraleta de telèfons, que investigués. Va trobar el pare al camp de concentració de Saint Cyprien. Els senyors Capdevielle van escriure-hi, i el meu pare va contestar que sabent que la dona i la nena estaven a França, ell s'incorporaria de voluntari a la Companyia de Treballadors Estrangers perquè sabia que podria sortir del camp de concentració i, al cap d'un temps, el deixarien en llibertat. Aquesta companyia, era com batallons de treballs forçats. El pare va passar dos anys, com molts companys seus refugiats, per tot França reforçant la línia Maginot cap al nord, fent carreteres, traient roques dels rius amb aigua fins a la cintura, tallant llenya als boscos, fent carbó...

El primer dia d'escola

El mes de maig la mare, em va dir *Ja hem trobat el pare. Tan bon punt pugui, ja vindrà a reunir-se amb nosaltres i mentrestant tu aniràs a l'escola.* Quina alegria vaig tenir! Imagineu-vos tres mesos tancada en aquella habitació i em diu la mare que podia anar a l'escola! *Que bé, coneixeré els nens i nenes que juguen al carrer i serem amics!*

El primer dia, el recordo com si fos ara. Vam arribar una mica tard. Era una escola de l'ajuntament. Una sola classe amb uns 30 nens i nenes de totes les edats amb una sola mestra. Quan vam obrir la porta tots es van girar. Quina mirada! Vaig veure de seguida que no era ben acollida. I la mestra, ni un somriure ni res. Segur que vaig pensar, *Quina rebuda.* Em van ensenyar un pupitre, em van fer seure allà sola, la meva mare em va fer un petó i va marxar. Tenia por. Jo no sabia si tornaria a buscar-me, si és que m'abandonava allà... Què feia a una classe on tothom parlava una llengua que jo no entenia? Em va ignorar la mestra, els nens es giraven per mirar-me (una mirada pot fer tant mal!), em treien la llengua. Vaig pensar: *Quins nens, no?* Perquè jo no sabia per què em feien això. Jo era una bona nena. No entenia res.

És normal. Els pares d'aquests nens feien comentaris a casa i llavors els fills rebien aquell missatge. Perquè a França es va muntar una campanya en contra nostra. Deien *Aquesta xusma, aquests refugiats, són assassins, incendiàries...* I quan vaig arribar a classe, doncs no em van acceptar.

En sortir al pati, tu penses: *Ara podré jugar.* Què va! Llavors ja no sols em treien la llengua, també m'escopien, de la grava del pati em tiraven pedretes. Em vaig sentir molt desgraciada, us ho asseguro. I n'hi havia d'altres que m'ignoraven. Mira, no sé què és pitjor, que t'escupin o que t'ignorin, perquè si t'ignoren és com si tu no existissis.

Només una nena, la Francoise, una nena com jo de cinc anys, que es va acostar a mi, em va protegir dels seus companys, i va ser la meva salvació. Aquella nena era la filla de Madame Peré i sempre la tenia al meu costat. Em va ensenyar les primeres paraules en francès i jo li ensenyava paraules en català.

Em vaig adonar que quan sortien al pati, tots anaven corrent a la font, que era una font de l'estil de les de l'oest. I jo, per demostrar-los que era una

bona nena, que no els volia cap mal, m'avançava corrents a donar-los aigua. Jo sempre dic que donava aigua a canvi d'amistat. No me la van donar mai l'amistat, i jo em sentia la nena més desgraciada del món.

Vaig estar a Lescar fins al mes de març de l'any 40, en què la meua mare va trobar la seva germana, la tieta Leocadia que també estava a França. I vam anar a reunir-nos amb ella a Moissac (Tarn i Garona) fins que el pare pogués estar lliure de la *Compagnie des Travailleurs Etrangers*.

I aquella amistat de la Françoise es va acabar. En marxar de Lescar vaig perdre la meua amiga. Durant els anys d'exili, a totes les escoles buscava una altra Françoise. No la vaig trobar mai. Per què a totes les escoles? Perquè els refugiats a França van estar en una situació tan difícil que anaven d'un cantó a l'altre: a les plantacions de tabac hi havia feina per dos mesos, tres mesos tallant llenya als boscos, potser venia el temps del raïm... I per això vaig viure a molts llocs i vaig anar a moltes escoles. Això sí, he d'agrair als meus pares que sempre busquessin una escola per a la seva nena. Si el pare tenia feina (perquè ens vam reunir a l'any 41...) a un lloc i no hi havia escola, els meus pares, que tant s'estimaven, es sacrificaven: el pare s'estava on hi havia feina i la mare, on hi havia una escola per a la seva nena. Sabien que, pensant en el meu futur, era molt important que estudiés, i jo els estaré agraïda tota la meua vida.

*Exposició Les Dones del 36 al Centre
Cívic El Vapor, novembre 2006*

Una altra vegada junts

A principis de l'any 41 ens vam per fi reunir amb el pare al poble de Mauzac (Dordogne). Sense feina, sense casa, però junts i feliços. Després de moltes calamitats que no tinc temps d'explicar i de rodar d'un lloc a l'altre, els pares van trobar feina a Mayet (a 3 km de Mussidan, a la Dordogne) a la zona lliure. Era l'estiu de l'any 1941. Els alemanys havien envaït França que estava dividida en dos: la zona ocupada i la zona lliure. I allà estàvem, a un lloc on els maquis començaven a organitzar la resistència. Vivíem en una casa mig en ruïnes, sense aigua, sense llum, gairebé sense teulada i amb unes rates com conills.

El pare treballava en un castell (Château de Bassy) de paleta, i va fer amistat amb Monsieur Bernard. Aquest senyor és una figura que, al llarg de tot el temps, sempre ha estat en boca dels meus pares. Primer li va donar feina al pare i després ens va ajudar a la mare i a mi. Era jueu, cap dels maquis d'aquella zona i crec que havia lluitat a Espanya amb les Brigades Internacionals.

Jo tenia set anys i havia de fer 6 km a peu per anar a l'escola de Saint Médard: tres al matí i tres al vespre. Havia de marxar de matinada i tenia molta por, perquè a l'hivern era encara fosc. Menjàvem a l'escola. Tots els nens portaven una carmanyola amb trossos d'oca i ànec confitats, perquè era una regió amb moltes granges per fer els famosos patés. Deixaven la carmanyola a l'estufa de la classe i durant tot el matí sentia aquella aroma d'un menjar que mai no vaig provar. Jo no tenia carmanyola, només portava un grapat de castanyes bullides i a l'estufa només hi deixava dues pedres rodones. A casa passàvem molta gana. La mare va perdre 23 kilos. Encara que fes fred, nevés, plogués, era igual: *Tu, nena, has d'anar a l'escola -em deia-, perquè si vols ser lliure el dia de demà has d'estar preparada, i no vull que et passi com a mi, que per no saber casi llegir i escriure, no puc defensar-me*. Em va crear un sentit de la responsabilitat tan gran que jo n'estic molt orgullosa i agraïda. I també li agraeixo una altra cosa. Jo era la pobra refugiada que passava gana i robava als camps tot el menjar que podia, però tenia una cosa que no tenia cap nen: dues pedres rodones que la mare deixava tota la nit a la llar de foc i, al matí, les embolicava amb paper i me'n posava una a cada butxaca de l'abric: *No t'oblidis, nena, de deixar-les sobre l'estufa de l'escola per quan tornis a la tarda*. L'estomac buit sí, però les mans calentetes i una mare que m'estimava.

Continuava patint el rebuig dels nens, per a ells jo no tenia nom, era l'espagnole però estudiava molt i quan cada mes la mestra posava el meu nom al quadre d'honor de la classe, jo sabia que existia encara que ells m'ignoressin. Continuava sent una nena trista i solitària i cada dia, en tornar a casa, la mateixa pregunta: *Mama, per què no m'estimen els nens?*.

I aquí vull fer un petit parèntesi. Penseu per un moment en els companys que han vingut d'un altre país, d'una altra cultura. Estic segura que vosaltres no els ignoreu, però no n'hi ha prou. Sabeu com se senten? Si els ho pregunteu, us ho agrairan. La tolerància, el respecte a les diferències i parlar de sentiments és el camí per a una bona convivència. I a ells, els diria que no es tanquin. Que conservin l'amor pels seus orígens, i que respectin

la terra que els ha acollit. Us ho demana la Josefina “petita” que encara no ha oblidat què és viure lluny de la seva terra.

A mans dels alemanys

Un dia, el pare se'n va anar clandestinament a Burdeus, a la zona ocupada. És una època fosca i plena d'interrogants. Els pares són morts, no puc preguntar. Fa molt poc he conegut Patrice Rolli, un historiador que investiga els maquis de la zona. Ell creu que el meu pare podria ser l'espanyol que formava part del grup de Monsieur Bernard, que potser hauria anat a Burdeus per alguna missió i que el va arrestar la Gestapo perquè algun dels molts col·laboracionistes que hi havia a Mayet, el va delatar. No ho puc assegurar, tenim pistes, continuem investigant, però de moment tot són suposicions. La Gestapo el va enviar a l'Organització TODT, formada per refugiats polonesos, italians, espanyols... que havien d'anar a treballar al Mur de l'Atlàntic.

Quan vam saber que el pare estava presoner i que potser no el tornàriem a veure mai més, la mare va decidir anar també a Burdeus i entregar-se voluntàriament per estar amb el seu marit. Mr. Bernard ens va dir “No us preocupeu, jo us ajudaré a passar la frontera de la zona lliure a la zona ocupada”. Un dia, vam marxar la mare i jo. Vam caminar 18 km a peu, a la tarda i a la nit. Havíem d'arribar de matinada al riu (La Boutouyre), abans que vingués la patrulla dels alemanys, on una dona de la resistència ens faria passar a la zona ocupada. Per fi, vam creuar el riu. Després de moltes peripècies, vam pujar a un tren a l'estació de Montpon-sur-l'Isle. Va ser un viatge molt llarg perquè es parava a cada moment per revisar les vies que els maquis sabotejaven amb mines. Vam passar molta por. Estàvem a la zona ocupada. Hi havia alemanys per tot arreu i la mare i jo sense bitllet, sense papers... Per fi, vam arribar a Burdeus. Recordo la impressió. El cel estava ple de globus enormes per protegir el port (una base submarina dels alemanys) dels bombardeigs dels aliats.

Vam reunir-nos amb el pare i junts, amb els altres refugiats, els alemanys ens van portar a la zona de l'Atlàntic (Les Landes), una zona militaritzada on van estar obligats a treballar a l'Organització TODT. Els pares no podien suportar estar a les ordres dels que van ajudar a Franco, però van aguantar. L'única cosa bona que hi havia és que van tenir papers i que menjàvem el mateix ranxo que els alemanys. Recordo que el meu pare sempre ens deia: “Vigileu, els nazis són molt perillosos i són els feixistes que van ajudar a Franco”. Gairebé al final de la guerra corríem perill, perquè el pare havia d'anar amb un comboi de camions (de la N.S.K.K.) cap a Alemanya i sabia que era molt difícil que tornés, ja que els aliats atacaven la retirada dels alemanys. Teníem molta por. Una nit, d'amagat, ens vam escapar i allunyar de l'Atlàntic. Vam tornar una altra vegada a Moissac (Tarn i Garona) i ens hi vam quedar fins al 1950. No entraré en més detalls sobre el que vam patir amb els alemanys. Només us diré que quan tenia 10 anys, jo ja havia passat per dues guerres. Per fi, l'any 1945, els alemanys perdien la guerra. Els pares, com la majoria dels refugiats, esperaven que els aliats ens ajudarien a derrotar a Franco. No va ser així. Quina decepció!

La família dividida

L'any 48, la família escriu a França: *Volem conèixer la nena, se'n va anar amb cinc anys...* i aprofitant les vacances d'estiu vinc sola a conèixer la família. Quan arribo a Barcelona penso: *No vull tornar a França*. Allà guardava les vaques i donava menjar a les gallines. *Vull quedar-me aquí; he nascut a Barcelona, sóc filla d'aquí i aquí hi ha tota la meva família*. Els pares no volien tornar mentre visqués Franco i em va costar més d'un any convèncer-los. Per fi, l'any 50 s'acaba el nostre exili.

Vam trobar la família dividida. La tieta Balbina, germana gran del meu pare, es va tornar franquista. Els altres, no; van ser fidels als seus principis.

A la tieta, l'única cosa que li he d'agrair és que em pagués els estudis al Liceu Francès. A banda d'això, deia que no tenia lloc a casa seva (i tenia un pis amb sis habitacions...). Hi havia tanta por, que ningú no volia dir que tenia uns familiars que eren, segons deien, rojos, i el pare es va haver de construir una chabola al pati d'un magatzem de la seva germana. Aquesta actitud de la tieta i el fet de viure a la chabola crec que és el que va fer que el meu pare es posés malalt i, al cap de poc temps, va morir de pena i de sentiment, i també per la decepció de veure el seu país dominat per la dictadura.

Fins ara hem compartit els records d'una nena i potser us preguntareu: "però no havia fet un vot de silenci... què ha passat? Ara us ho explico.

En tornar de l'exili jo era una adolescent amb una autoestima molt baixa, i una dependència total de l'aprovació dels altres, a causa del rebuig que havia patit. Des de molt petita anava caminant suportant el pes d'una motxilla de victimisme. Em vaig trobar també completament desplaçada. Aquí els costums eren tan rígids que semblava que tot ho fessis malament. Havia posat tantes il·lusions en el retorn, que en veure la situació del país i de la família, estava molt trista. Sembla mentida però una part del meu cor s'havia quedat a França. Allà vivia al camp, en plena natura, enyorava els prats, els rius, els ocells, les primaveres... És difícil d'explicar... molt difícil.

Van passar els anys... Estava feliçment casada, tenia fills, néts i molts amics. I gairebé després dels 50 anys i, quan segons diuen, entres a l'edat de la reflexió i fas un balanç de la teva vida, vaig pensar que tot ho tenia "controlat" i que podia sentir-me feliç. Però en el fons, sabia que no era així. Era una dona gran però dintre meu encara hi havia una nena que plorava. Feia temps que el passat m'inquietava. A vegades s'han de prendre decisions importants i aquesta ho era: o trencava les cadenes del meu silenci i plantava cara al victimisme o continuaria sense recuperar i curar les ferides d'una part de la meva vida. Fixeu-vos-hi, és la mateixa situació que al nostre país, que volem investigar i recuperar tota la nostra història ignorada, silenciada o manipulada. Vosaltres teniu dret a conèixer-la. I en aquell moment de la meva vida jo vaig decidir fer el mateix. Havia de ser historiadora de la meva pròpia història i compartir-la amb la meva família. Ells també tenien tot el dret a conèixer-la. No entraré en detalls. Només us diré que ho havia de fer i ho vaig fer. Va ser una de les decisions més importants i doloroses de la meva vida, i m'ha recompensat després amb unes oportunitats inesperades i sorprenents.

Per exemple: Estar aquí donant una xerrada, és una d'elles.

Una altra, quan fa tres anys vaig tornar a Lescar a veure si trobava la Françoise... És increïble, però la vaig trobar! No m'havia oblidat i continuava sent la meua amiga. Vaig trobar també Jacqueline, la filla de Madame Capdevielle, Marie Bidou (la nena que ens va portar llet la primera nit a l'estable)... l'habitació del restaurant on vaig estar tancada tres mesos... l'escola i la font del pati. Era el 5 de desembre del 2001. Havien passat seixanta-dos anys!!!

L'any 2002, vaig tornar a França per investigar a Mayet i buscar l'escola de Saint-Médard. Quina alegria! encara hi és. Monsieur Christophe Gimel, el director actual, ha trobat entre els arxius, la meua fitxa de l'escola: *date de l'entrée: octobre 1941. Partie à Bordeaux juin 1943. Bonne élève.*

El passat m'acompanyarà sempre, no puc canviar els fets que he viscut, però puc transformar els meus traumes infantils en experiències positives. Una frase em va ensenyar el camí: *Si la vida et dóna llimones, esprem-les, posa-hi aigua i sucre i transforma-les en llimonades.* Vaig decidir que la meua història, que havia començat tan malament, acabaria bé perquè vaig aprendre que el meu present i el meu futur me'ls havia de construir jo mateixa. Estan a les meues mans. He transformat el victimisme en autoestima i agraïment. Dono sempre les gràcies per haver tingut una vida difícil perquè m'ha fet més forta i he crescut com a persona. Però us puc assegurar que ningú m'ha regalat aquest final.

No vull acomiadar-me sense agrair a l'Associació "Les Dones del 36" el privilegi d'haver-les conegut, d'admirar-les i d'estimar-les. No sóc com elles: ni he estat infermera al front, ni miliciana, ni he estat a la presó. Era molt petita, no podia fer res. Només callar i patir. Però avui sí que puc fer alguna cosa: transformar el meu silenci en paraula!! Gràcies amigues grans, per l'oportunitat de deixar-me ser la "nena del 36". Fa set anys que faig xerrades amb elles.

Una de les més emotives va ser la del 20 de març del 2001, que vaig fer al Centre Cívic de Sarrià. Quines sorpreses té la vida! Seixanta-cinc anys després, tornava al palauet del Sr. Conde. Les palmeres són les mateixes i no sé si seria per l'emoció del moment però em va semblar veure jugant una nena de dos anys vestida com una nina i vaig sentir que recuperava l'espontaneïtat i l'alegria de la meua infantesa.

Han passat els minuts i haig d'acabar. Gràcies al Centre de Recerques i Estudis Mogoda (CREM), com a entitat compromesa en el projecte de recuperació de la memòria històrica, a vosaltres, que teniu tot el dret de saber i en qui confiem, perquè sou el nostre futur, i a la xerrada d'avui que representa una petita pàgina del nostre passat i un reconeixement als grans oblidats: els nens. Gràcies per escoltar-me!